

ДО ПИТАННЯ ПРО КОМПОНЕНТНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНОГО РОЗУМІННЯ

В умовах сьогодення підготовка майбутніх вчителів все ще здебільшого базується на традиційному підході – передачі суми професійних знань і формування відповідних умінь та навичок. Мета здійснення розуміючого підходу – не просто дати зрозуміти те або інше явище, але допомогти збагатитися умінням розуміти, мислити самостійно. Для цього, на наш погляд, у процесі навчання необхідно створювати ситуації, коли розуміння стає основою сумісних дій викладача і студента з пошуку і розкриття смислового змісту об'єкту або явища. При цьому майбутній учитель оцінює ситуацію, висловлює свою думку, проявляє позицію по відношенню до явища, яке розуміється, робить вибір спрямованості і контексту розуміння, вчиться бути толерантним.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності педагогічного розуміння та розгляді його структурних компонентів у професійній підготовці майбутніх учителів музики.

Проблема розуміння розглядається багатьма науками, кожна з яких прагне дати визначення цьому поняттю під кутом зору своєї специфіки. Єдиного загальнонаукового визначення розуміння поки не склалося. Дослідники до цих пір зазнають значні труднощі при виявленні суттєвої ролі розуміння: чи воно є компонентом, видом або одним з процесів мислення.

Розуміння є предметом дослідження герменевтики – мистецтва і теорії тлумачення, роз'яснення сенсу літературних і історичних текстів. Цією проблемою займалися філософи (М.Бахтін, Х.Гадамер, В.Дільтей, І.Хладеніус, М.Хайдеггер, Ф.Шлейєрмахер), психологи (А.Брудний, В.Знаков, Г.Костюк), педагоги (І.Демакова, А.Закірова, Є.Коробов, Ю.Сенько, І.Суліма) та ін.

Слід зазначити, що найчастіше процес розуміння пов'язується з осмисленням, тобто виявленням того, що має для людини який-небудь сенс.

Педагогічне розуміння як спосіб здійснення діяльності розгортається в трьох взаємозв'язаних полях: предметному, логічному (поле значень) і в полі взаємин безпосередніх учасників педагогічного процесу, у полі сенсів. У предметному полі важливі відносини між предметами, і розуміння їх відносин будується через різного виду пояснення: причинно-наслідкові, функціональні, структурні, генетичні. Центральне місце в логічному полі займають відносини між поняттями, фактами. У смисловому полі розуміння народжується у відносинах між людьми (учень-учитель, учень-учень, учитель-учитель) [6,7].

Ми трактуємо педагогічне розуміння як цілісне особистісне утворення, направлене на збагнення смислового змісту педагогічної діяльності і значущості навчально-виховного процесу.

Так, процеси пізнання, комунікації, інтерпретації, розшифровки різного роду текстів пред'являють певні вимоги до розробки загальної теорії розуміння. Але специфічні особливості означеної проблеми в науковій літературі залишаються маловивченими. Як зазначалося вище, науковці не мають єдиної думки в дослідженні даного питання. Ряд дослідників виділяють у компонентній структурі розуміння чотири напрями. Так, у першому напрямі "розуміння" визначається як синтез функцій, у другому – рівнів, у третьому - компонентів, у четвертому - принципів.

Аналіз наукової літератури дозволив нам виділити наступні компоненти структури педагогічного розуміння: 1) соціальний; 2) рефлексивний; 3) смисловий; 4) особистісний.

Розглядаючи соціальний компонент необхідно підкреслити, що розуміння є результатом соціального пізнання і соціальної діяльності особистості. Як відомо, розуміння – це і спосіб людського буття, і спосіб збагнення людиною світу. Через розуміння здійснюється трансляція і спадкоємність людського досвіду і тим самим забезпечується безперервність культурної й історичної традиції. Розуміння світу, культурних цінностей, соціальних явищ відіграє важливу роль у життєдіяльності людини. Для того, щоб жити в суспільстві (а людина не може жити поза соціумом), необхідно розуміти інших людей і самого себе. Тому, на наш погляд, одним з головних завдань при формуванні педагогічного розуміння - є соціалізація молодого покоління, що орієнтована на розвиток соціуму, дозволяє успішно здійснювати життєдіяльність і саморозвиток у сучасному суспільстві і направлена на підготовку до ефективно професійної діяльності.

Існує два підходи до процесу соціалізації: суб'єкт-об'єктний (суспільство – суб'єкт дії, а людина його об'єкт) і суб'єкт-суб'єктний. Перший підхід розглядає соціалізацію як процес адаптації людини до суспільства. Прихильники другого підходу вважають, що людина активно бере участь у процесі соціалізації і не тільки адаптується до суспільства, але і впливає на життєві обставини і на самого себе. Відзначимо, що соціалізація відбувається:

- у процесі стихійної взаємодії людини з суспільством і стихійного впливу на неї різних обставин життя;
- у процесі впливу з боку держави на людей;
- у процесі цілеспрямованого створення умов для розвитку людини, тобто виховання;
- у процесі саморозвитку, самовиховання людини [5].

Таким чином, розуміння володіє певною соціальною функцією. Людина живе в умовах постійного змінного соціального середовища, випробовує на собі його різноманітні впливи, включається в нові види діяльності і відносини, виконує різні соціальні ролі. Тому розуміння відіграє своєрідну регуляцію поведінки, учинків, діяльності особистості в суспільстві. "Розуміючі" вчителі і учні здатні передбачати подальші дії, нести відповідальність за події власного життя, інших людей, обставини [6: 54].

На наш погляд, соціальний компонент включає: соціальну активність, громадянськість і соціальну відповідальність, оскільки ці якості особистості мають істотне значення у формуванні педагогічного розуміння, сприйняття індивідом навколишнього середовища і орієнтують на адекватну поведінку, дії і вчинки.

Розглядаючи *рефлексивний компонент*, необхідно сказати, що в педагогічній діяльності, рефлексія є основним механізмом осмислення професійних успіхів і невдач, особистісних досягнень. Педагогічна рефлексія направлена на самоорганізацію через осмислення вчителем себе і своєї професійної діяльності в цілому як способу здійснення свого

цілісного Я [3].

У контексті досліджуваної проблеми відзначимо, що сучасна герменевтика вважає основну функцію рефлексії в інтерпретації і обґрунтуванні сенсу, визначаючи рефлексію як відношення між сенсом і "Я" [2].

Рефлексивний компонент ми розглядали як осмислення професійної діяльності, здатність усвідомлювати і розуміти необхідність і значущість своїх дій і дій учнів в єдності, на основі самоаналізу і самооцінки власної діяльності, самого себе як суб'єкта.

До рефлексивного компонента ми віднесли: самоідентифікацію, самооцінку, рефлексивну позицію.

Так, рефлексія у формуванні педагогічного розуміння відіграє значну роль: допомагає людині побачити себе очима іншого "Я", зрозуміти себе, свої бажання, учинки, тобто допомогти собі пояснити самого себе, розуміти інших людей, усвідомлювати дійсні мотиви їхніх вчинків і відносин, досягати згоди між людьми, терпимості до інших поглядів, культури, віросповідання.

Аналізуючи наступний - *смисловий компонент*, відзначимо, що вивчення місця і ролі процесів функціонування смислової діяльності особистості є однією з найважливіших проблем у сучасних навчанні і вихованні. Зміст освіти будується в процесі збагнення і отримання сенсу для себе через розуміння позиції учня. Процес осмислення формує ціннісне ставлення до різних явищ життя, до власної особистості. Здійснення учнями педагогічних сенсів може розглядатися як умова отримання нового знання, основа педагогічної взаємодії і як джерело розуміння. У процесі розуміння встановлюється взаємне прийняття один одного, усередині якого кожен ставить себе на місце іншого. Таким чином, розуміння відкриває шлях до побудови особистісного знання, приводить до смислового перетворення власної професійної діяльності.

Ю.Сенько відзначає, що сьогодні "учительство перетворилося значною мірою на урокодавання". Він ставить на перше місце не технологію викладання, а його сенс. Знання, на думку автора, які вчитель передає учневі, не повинні бути відірвані від духовного досвіду вчителя й учня. Вони повинні взаємодіяти, і глибина розуміння між педагогом і учнем навіть важливіша, на думку вченого за точність пояснення. "Освіта є зустріччю двох духовних світів. Смысл освіти – в утворенні сенсу" [7].

Осмислення педагогічної діяльності дозволяє виявити гуманістичні орієнтири розуміння освітнього процесу, серед яких шляхи подолання розриву між стандартом освіти і духовним досвідом учителя і учнями: осмислення цінності навчального матеріалу для учнів і вчителів; звернення до когнітивної, афективної, мотиваційної підструктур особистості; спілкування і сумісний пошук рішення в діалозі; коректування, збагачення, переосмислення власного (учительського) і життєвого учнівського досвіду; усвідомлення вчителем багатозначності й цінності різних позицій і поглядів зору; бачення внутрішнього світу учня; доброзичливе ухвалення учнів; педагогічний оптимізм (віра у творчі здібності в успіх).

У смисловий компонент, ми вважали за необхідне, включити цінності, знання і смислову установку, оскільки в педагогічній герменевтиці акцент робиться на ціннісно-смиловій природі розуміння як процесу, направлено на збагнення сенсів і цінностей культури, як умови народження "особистісного знання" [1: 50].

Наступний компонент – *особистісний*. На наш погляд, педагогічне розуміння припускає наявність у педагога таких особистісних якостей, як комунікативність, емпатія, емоційна стійкість, емоційнагнучкість, уміння створювати атмосферу співпраці, взаєморозуміння між учителем і учнем, вплив індивідуальних особливостей педагога на учнів.

Як відомо, своєрідність професійної діяльності вчителя полягає в тому, що вона будується за типом спілкування, тобто взаємодії та комунікації в системі "вчитель – учні". З цієї позиції комунікація, у процесі освіти, направлена на здійснення взаємодії між викладачем і студентом, метою якої є розуміння і постійне прагнення до пошуку сумісних сенсів в освітній діяльності, до створення емоційно-позитивних взаємин з вихованцями, позитивного ставлення студентів до навчального процесу.

Специфіка розуміння зумовлює те, що воно стає невід'ємним компонентом спілкування – сфери суб'єкт-суб'єктних взаємин, де особистість ставиться до іншої особистості як до індивідуальності. Процес розуміння й народжується не тільки в пізнанні, але й у ході безпосередніх взаємин між людьми, спілкування між ними [4].

З вищесказаного стає зрозумілим, що комунікація здійснює взаємодію суб'єктів, передачу і обмін інформацією, сприйняття один одного партнерами, встановлення на цій основі взаєморозуміння.

Таким чином, це дало нам підставу до особистісного компонента включити: комунікативність, емпатію і емоційну гнучкість, оскільки ці якості дають можливість представити себе на місці іншої людини, зрозуміти відчуття, бажання, ідеї і дії іншого, розуміти і приймати його, викликати позитивні та контролювати негативні емоції, тобто проявляти гнучкість поведінки, нестандартність, творчість.

Педагог, який вступає у взаємодію з дитиною як зі складною, самостійною, унікальною особистістю, повинен бути готовий: мати гуманістичну позицію; будувати спілкування; володіти способами взаємодії на рівні смислових установок і цінностей; усвідомлювати імовірнісний характер свого варіанту розуміння дитини; володіти високим рівнем професійно-особистісної рефлексії [1: 53].

Нами був проведений діагностичний зріз серед студентів-практикантів Інституту мистецтв. Аналіз результатів їхньої педагогічної діяльності у школі показав, що 62% студентів зазнають значних труднощів при інтерпретації та розумінні музичного твору, виділенні провідних засобів виконавської виразності, виявленні смислу та необхідних прийомів для втілення певного емоційного настрою, творчої самостійності. Окрім цього, професійний рівень студентів показав невисоку мотивацію самовдосконалення, недостатність володіння виконавськими вміннями та навичками, інтерпретація музичного матеріалу в основному відбувалося за аналогією. Тому, на наш погляд, педагогічним ВНЗ необхідно проводити цілеспрямовану роботу в даному аспекті сучасної педагогічної освіти.

Таким чином, розуміння як процедура породження і збагнення сенсу безпосередньо пов'язана з мисленням, завдяки якому людина задовольняє свою потребу в пізнанні. Для освіти процеси пізнання і розуміння представляють певну цінність, пов'язану з повноцінним і цілісним розвитком особистості. Матеріал стає особистісно значущим і, відповідно, краще засвоюється саме тоді, коли студент, пройшовши через процес осмислення, дійсно розуміє навчальний матеріал. Створюючи таке середовище для майбутніх учителів музики ми актуалізуємо їхню активну особистісну позицію, самостійність, пізнання і творчість.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Белякова Е.Г.* Смыслоориентированная педагогическая позиция / Е.Г. Белякова // Педагогика. – 2008. – №2. – С.49-54.
2. *Бизяева А.А.* Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. – Псков: ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. – 216с.
3. *Борытко Н. М.* Педагог в пространствах современного воспитания / Н.М. Борытко / [науч. ред. Н. К. Сергеев]. — Волгоград: Перемена, 2001. – 214 с.
4. *Знаков В.В.* Психология понимания: проблемы и перспективы. М.: Ин-т психол. РАН, 2005.- 448с.
5. *Мудрик А.В.* Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / А.В. Мудрик [под ред. В.А. Сластёнина]. – М.: Изд-ский центр "Академия", 1999. – 184 с.
6. *Сенько Ю.В.* Педагогика понимания: учеб. пособие / Ю.В. Сенько, М.Н. Фроловская. – М.: Дрофа, 2007. – 189, [3]с.
7. Сенько Ю.В. Смысл образования – в образовании смысла / Ю.В. Сенько. Электронный ресурс: http://www.school.edu.ru/news.asp?ob_no=10644

Подано до редакції 13.07.09

РЕЗЮМЕ

У статті розглядаються структурні компоненти педагогічного розуміння, його роль і значення в професійній підготовці майбутніх учителів музики.

Ключові слова: педагогічне розуміння, компоненти педагогічного розуміння, вчителя музики.

И.Н. Алексеева

К ВОПРОСУ ПРО КОМПОНЕНТНО-СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПОНИМАНИЯ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются структурные компоненты педагогического понимания, его роль и значение в профессиональной подготовке будущих учителей музыки.

Ключевые слова: педагогическое понимание, компоненты педагогического понимания, учителя музыки.

I.N. Alekseyeva

TO THE QUESTION OF COMPONENT-STRUCTURAL ANALYSIS OF PEDAGOGICAL UNDERSTANDING

SUMMARY

The article analyzes structural components of pedagogical understanding, its role and importance in professional training of future music teachers.

Keywords: pedagogical understanding, components of pedagogical understanding, music teachers.
